

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28 січня 2021 р. № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
2. БЕБ запобігло незаконному експорту зерна через Одеський порт. URL: <https://vv.com.ua/20260312/beb-zarobiglo-nezakonnomu-eksporty-zerna-cherez-odeskii-port/>
3. Піхоцька М. Р. Бюро економічної безпеки як новітній суб'єкт державного фінансового контролю. *Економічний вісник. Серія: Фінанси, облік, оподаткування*. 2021. Вип. 7. С. 117–125. DOI 10.33244/2617-5932.7.2021.117-125
4. Стеблянюк А. В. Лісов Д. А. Бюро економічної безпеки як суб'єкт забезпечення економічної безпеки. *Нове українське право*. 2021. Вип. 6. С. 187–191. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.6.28>
5. Козар Ю. Ю., Попенко Я. В. Бюро економічної безпеки: завдання та проблеми утворення. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 2. С. 87–93. DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-87-93>

Колодій Анатолій Миколайович,
головний науковий співробітник
відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації
законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії наук України,
доктор юридичних наук, професор;
Колодій Олексій Анатолійович,
доцент кафедри теорії, історії
та філософії права Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук

ГУМАНІЗМ ЯК ОСНОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УЧЕННЯХ В. В. КОПЕЙЧИКОВА

Гуманізм як основа громадянського суспільства досліджувалися В. В. Копейчиковим у працях: «Народовладдя як основа представницької демократії» (1995 р.); «Громадянське суспільство і шляхи його формування в Україні» (1966 р.); «Гуманістичні засади правової реформи – в чому їх суть?» (1990 р.);

«Державна влада і питання формування громадянського суспільства в Україні» (1995 р.); «Питання формування громадянського суспільства в Україні» (1996 р.); «Сучасна державна національна ідея: особистість, суспільство, право, держава» (1996 р.) та багатьох інших.

Саме у них В. В. Копейчиков і стверджував, що «Гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людський) у праві – одна з найсуттєвіших органічно властивих праву якостей. У філософському і соціологічному розумінні право – загальна міра свободи, рівності та справедливості у суспільстві, яка повинна визначати конкретний зміст кожної конкретної правової норми. Саме такі соціальні цінності як свобода, рівність, справедливість становлять сутність гуманізму. Право – це насамперед система поведінкових стандартів, за якими члени суспільства мають діяти у відповідних ситуаціях, щоб їхні інтереси узгоджувалися з інтересами та потребами інших людей, держави і громадськими інтересами»[1, с. 660].

Тобто, право – це система правил поведінки завдяки яким узгоджуються інтереси та потреби між людьми, людьми та державою, людьми та громадянським суспільством на основі свободи, рівності та справедливості, що є сутністю гуманізму. Базуючись на зазначеному є усі підстави стверджувати, що громадянське суспільство базується на соціально-справедливому праві, тобто праві, яке властиве правовій державі. Громадянське суспільство не може існувати без демократичної, соціальної та правової держави.

Беззаперечно, що громадянське суспільство є продуктом довгострокового, цивілізаційного, історичного розвитку. Громадянське суспільство наділяє людину духовною свободою, умінням жити поряд з іншими і формувати спільну мету, ідеали, культуру, державу та право. Враховуючи це Копейчиков В. В. виокремлює низку рис, притаманних громадянському суспільству, а саме:

- свобода особистості;
- людина – основа і ціль суспільних відносин, де, згідно з вченням І. Канта, людина постає метою, а не засобом;
- верховенство Права та Закону;
- захист прав і свобод людини та громадянина;
- різноманітність і рівноправність усіх форм власності, де приватна власність є наріжним каменем;
- середній клас є ядром економіки держави, її стабільністю;

- плюралізм духовного й політичного життя, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях гуманізму та демократії;
- провідна роль незалежного суду в захисті прав і свобод;
- ефективна діяльність правоохоронних органів;
- наявність розвиненої соціальної структури[2, с. 8–9].

Узагальнюючи зазначене В. В. Копейчиков стверджував: «Громадянське суспільство – це сфера самовияву вільних індивідів та об'єднань громадян, які добровільно об'єдналися і захищені від незаконного втручання органів державної влади в їх діяльність» [3, с. 27].

Ґрунтуючись та розвиваючи учення В. В. Копейчикова можна стверджувати, що у сучасній гуманітарній науці існують різні розуміння, доктрини, теорії суспільства, це, наприклад, громадянське, одержавлене, індустріальне, постіндустріальне, інформаційне, відкрите та закрите, телематичне суспільство, але для будь-якого із них характерним є наявність інтегративних зв'язків, взаємодії та взаємозалежності. Для будь-якого суспільства завжди властивим є щось спільне, яким можуть бути публічні та приватні інтереси, минуле, сучасне і майбутнє, сім'я, поділ праці, солідарність, мова, менталітет, соціальні регулятори, рівень розвитку продуктивних сил, держава і т. д.

Беззаперечно, що одним із найбільш важливих завдань будь-якого цивілізованого, демократичного та прогресивного суспільства є формування громадянського суспільства. Адже, громадянське суспільство характеризується розвиненістю та соціальною солідарністю, яка означає, що воно є єдиною спільнотою, яка організовано здатна захищати загальнонародні, колективні (групові) та індивідуальні інтереси своїх членів. Громадянське суспільство окрім єдності інтересів має також відрізнятися своєю приватною власністю, сформованою системою недержавних інституцій, здатних його захищати, а у разі необхідності, протистояти державі. Саме громадянське суспільство повинно бути спроможним формувати демократичну, соціальну та правову державу, адже остання з'являється лише в умовах існування громадянського суспільства. Поза його існуванням така держава є неможливою.

У той же час діалектика становлення громадянського суспільства свідчить, що воно засновується на засадах самовиникнення, самодостатності, саморегуляції та власного розвитку і завжди має намагатися обмежувати вплив держави на інститути та процеси, які у ньому відбуваються. Однак, на початкових етапах його

розвитку, в умовах коли тільки починають формуватися його ознаки, принципи, інститути та структури, держава повинна сприяти їх становленню, у всякому іншому випадку, громадянське суспільство буде формуватися довго і болісно.

При формуванні громадянського суспільства важливо щоб політично ініціативні його лідери, партії, групи та прошарки утворили інститути громадянської самоорганізації та самоврядування, розвинули у його середовищі навички громадянської єдності та солідарності. Проте, це зовсім не означає абсолютної однорідності, відсутності різних інтересів та прагнень у середовищі громадянського суспільства. Це, насамперед, вимагає вміння їх консолідувати, об'єднати для досягнення загальнонародних цілей. Упродовж цього є загальновизнаною світовою закономірністю те, що уже сформоване громадянське суспільство здатне запроваджувати більш ефективні та економні механізми реалізації і власних і державних функцій, особливо використовуючи свої власні, спочатку, соціальні, а потім, правові регулятори.

Узагальнення існуючих визначень «громадянського суспільства», а також враховуючи те, що громадянське суспільство – це сфера спонтанного самовиявлення вільних індивідів і асоціацій громадян, що сформовані добровільно, яка захищена необхідними законами від прямого втручання і свавільної регламентації діяльності цих громадян з боку органів державної влади. Виходячи з теоретичних розробок ідеологів громадянського суспільства, а також практичного досвіду у країнах, де і в якому вигляді воно існує, *можна виділити такі ознаки громадянського суспільства:*

1) свобода та ініціативність особистості, що спрямовані на задоволення розумних потреб членів суспільства без шкоди для його загальних інтересів;

2) розвиток суспільних відносин відповідно до фундаментального принципу кантівської філософії, за яким людина завжди повинна розглядатися як мета і ніколи як засіб;

3) ліквідація відчуженості людини, несприйняття людьми соціально-економічних реформ і перетворень, економічних і політичних структур та інститутів;

4) реальне забезпечення здійснення принципу рівних можливостей у політиці, економіці, духовній сфері життя суспільства;

5) постійний захист прав та свобод людини і громадянина, який зумовлює необхідність визнання незалежності громадянського суспільства щодо держави;

6) плюралізм усіх форм власності, серед яких приватна власність в її різних формах посідає домінуюче місце як основа ініціативної, творчої підприємницької та іншої господарської діяльності. Реальне і практичне визнання того факту, що тільки власник може бути дійсно вільною і незалежною щодо держави особою;

7) існування в абсолютній більшості так званого середнього прошарку, який здатний стати повноцінним виробником і споживачем і бути соціальною базою громадянського суспільства. Відсутність поляризації населення на надзвичайно заможних і дуже бідних;

8) плюралізм духовного життя суспільства, в основі якого визнання і реальне забезпечення гуманістичних та демократичних загальнолюдських цінностей;

9) офіційна заборона і практична відсутність з боку держави та інших соціальних суб'єктів жорстокої регламентації і будь-якого втручання в приватне життя членів суспільства;

10) існування і функціонування розвинутої соціальної структури, яка гарантує задоволення різноманітних інтересів різних груп і верств населення;

11) активна участь у всіх сферах суспільного життя недержавних самоврядних людських спільностей (сім'я, корпорація, господарські товариства, громадські організації, професійні, творчі, спортивні, етнічні, конфесійні та інші об'єднання);

12) розвиток ринкових відносин, в яких, відповідно до своєї сутності, беруть участь на рівних засадах суб'єкти всіх форм власності і видів господарської діяльності;

13) визнання і гарантування ідей верховенства Права, що відображається у його поділі на публічне і приватне, теорії розподілу права і закону та визнанні, що право може існувати поза своєю інституційною формою – законодавством. Магістральна орієнтація права на людину трудівника і власника, на рівний правовий статус у сфері приватного права державних, громадських структур і окремого громадянина;

14) підпорядкованість громадянському суспільству демократичної, правової, соціальної держави, сутність соціальної спрямованості якої виявляється в тому, що держава, використовуючи всю гаму відповідних демократичних владно-управлінських засобів, забезпечує своїм громадянам економічну та іншу безпеку, особисту свободу і суспільну злагоду.

Приймаючи до уваги усе вищевикладене можна стверджувати, що *громадянське суспільство* – це об'єднання вільних індивідів і асоціацій громадян, що сформовані добровільно для забезпечення свободи та ініціативності особистості, прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, задоволення інших загальних інтересів і яке завдяки приватній власності в економічній сфері, демократії у політичній, плюралізму у духовній, справедливості у правовій зумовлює існування в абсолютній більшості так званого середнього прошарку, який здатен підпорядкувати громадянському суспільству демократичну, правову, соціальну державу.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що до *структурних елементів громадянського суспільства слід відносити:*

- приватну власність і підприємництво, як його економічну основу;

- національну і в тому числі екологічну безпеку, визнаючи пріоритет останньої над економікою;

- сім'ю, що є природним, соціальним осередком громадянського суспільства;

- освіту, науку і культуру, що повинні мати, переважно, не державний, а суспільно-світський характер;

- громадські об'єднання, як форму самовиявлення і самозахисту інтересів громадян;

- недержавні засоби масової інформації, що забезпечують свободу інформації, а також рівні права і можливості доступу до інформації;

- людину, народ, національні меншини, корінні народності, соціальні та етнічні прошарки;

- пряме народовладдя, основою якого є суверенна воля народу і яке може здійснюватися через референдуми, вибори, народну правотворчу ініціативу, всенародні і місцеві обговорення найважливіших питань державного і громадського життя та інші форми безпосередньої демократії;

- благодійні і релігійні організації;

- місцеве самоврядування, за умови, що воно є незалежною по відношенню до держави системою соціального управління, тощо.

Одним із найбільш важливих прав громадянського суспільства є його невід'ємне та природне право утворювати, змінювати, управляти, контролювати, реформувати та ліквідовувати власну державу. Безспірно, що громадянське суспільство не існує в бездержавному просторі, поза державою, воно повсякчасно відчуває на собі вплив держави. Держава, насамперед, здійснює організуючу

функцію щодо громадянського суспільства перетворюючи її в певний суспільний порядок в межах суспільства та самої держави, бажаний, здебільшого, самій державі. Але держава зобов'язана представляти загальні інтереси громадянського суспільства, регулювати та охороняти суспільні відносини, забезпечувати розвиток суспільства в інтересах народу, допускати можливість саморозвитку громадянського суспільства, нести відповідальність перед ним, виражати загальні інтереси більшості, враховувати інтереси меншості та максимально узгоджувати їх. У свою чергу громадянське суспільство зобов'язане забезпечувати розвиток своєї держави, захищати її суверенітет, територіальну цілісність, недоторканість, економічну, інформаційну та іншу безпеку.

Загалом відносини між державою і громадянським суспільством є відносинами між публічною владою й індивідуальною свободою. А це в сфері політичного життя означає, що якщо в суспільство держава входить як найважливіший елемент політичної надбудови, то в громадянське суспільство держава не входить, хоча, безперечно, усі потреби громадянського суспільства неминуче проходять через волю держави, щоб у формі законів отримати всезагальне значення. А отже, діалектика держави і громадянського суспільства така: не держава зумовлює і визначає громадянське суспільство, а останнє зумовлює, створює і контролює державу. Саме таким чином забезпечується відносно самостійне існування демократичного громадянського суспільства і правової держави.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 1: А–Г. 672с.
2. Копейчиков В., Олійник А. Громадянське суспільство і шляхи його формування в Україні. *Реферативний огляд діючого законодавства України та практики його застосування*. Київ, 1996. С. 5–24.
3. Копейчиков В. Про теоретичні засади конституційного ладу (згідно з проектом Конституції України, який винесено на всенародне обговорення). *Вісник Академії правових наук України*. 1993. № 1. С. 26–34.